

УДК 316.442:316.752

ШАПОШНИКОВА І.В.

СОЦІОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНОГО КАПІТАЛУ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

У статті висвітлено результати проведеного соціологічного дослідження основ формування культурного капіталу студентської молоді. Окреслено сучасну динаміку української студентської молоді. Проаналізовано загальні риси формування культурного капіталу. Виявлено специфіку формування культурного капіталу студентської молоді. Досліджено якісну та кількісну компоненти культурного капіталу студентської молоді.

Ключові слова: *молодь, студентська молодь, культурний капітал, формування.*

Постановка проблеми. Перехід на ринковий шлях розвитку суспільства передбачає необхідність теоретичної розробки та впровадження ефективних механізмів формування комплексного культурного капіталу студентської молоді як рушійної сили розвитку суспільства. Дослідження формування культурного капіталу студентської молоді дасть змогу підвищити соціальну стійкість та інноваційну стабільність розвитку суспільства.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблематику культурного капіталу вирішували у наукових працях такі вітчизняні та зарубіжні соціологи, як: П. Бурдьє, Е. Дюркгейм, Т. Парсонс, М. Вебер, Е. Шейн, Т. Баландіна, Т. Зарицькі, Г. Чередніченко, І. Чистяков, Є. Суїменко [2; 6; 7; 14; 15]. Водночас недостатньо вивченими залишаються питання формування культурного капіталу студентської молоді як основного джерела відтворення культурного капіталу всього українського суспільства.

Завдання дослідження: дослідити основи формування культурного капіталу студентської молоді.

Виклад основного матеріалу. В умовах відкритості соціально-економічної системи зовнішньому світу необхідні молоді спеціалісти з високим рівнем компетенції, моральних цінностей, культури праці, раціоналізації та професіоналізму. Конкурентоспроможність вітчизняної економіки визначається, насамперед, освітніми процесами, які в свою чергу залежать від зростання культурного капіталу студентської молоді, накопичення інтелектуальних здібностей випускників, здатності студентства акумулювати нові знання, перетворювати їх в інноваційний ресурс суспільства.

Згідно з чинним законодавством України, до молоді належить контингент населення віком від 15 до 35 років. Сучасну динаміку чисельності молоді не можна назвати сприятливою, зокрема у демографічному сенсі. Про це свідчать дані соціально-демографічного обстеження молоді “Молодь України: спосіб життя та ціннісні орієнтації”, проведеного колективом фахівців-соціологів “Соціальний моніторинг” під керівництвом О. Балакіревої (опитування 1800 респондентів віком 15–34 років проведене в усіх регіонах України у квітні 2010 р.). Згідно з отриманими даними, чисельність молодих людей станом на 2010 р. порівняно з 2000 р. зменшилась на 1,8%. Однак при цьому темпи зниження чисельності молоді поступалися темпам зниження інших вікових контингентів населення, унаслідок чого частка молодіжного контингенту в загальній чисельності населення підвищилась із 28,3% до 29,8% [8].

Студентська молодь знаходиться всередині соціально-економічних процесів суспільства. Вона включена в соціально-економічні дії, адаптується, інтегрується, формує нові принципи взаємодії. На відміну від інших соціальних груп молоді вона не має істотної (раніше накопиченої) культурної бази соціально-економічної взаємодії, а також досвіду ведення економічної діяльності. Її погляди не є результатом сфокусованого впливу певної ідеології. При цьому вантаж її соціальних знань та суспільного досвіду комунікативної взаємодії та ведення повсякденного життя значно поступається за кількісними та якісними показникам іншим, старшим соціальним верствам.

Студентська молодь як соціальна група населення є, з одного боку, активним освітнім споживачем соціокультурних цінностей суспільства, з іншого – основним джерелом відтворення культурного капіталу українського суспільства. Від якості отриманих знань, умінь, навичок, культурних цінностей, моральності випускників навчальних закладів залежить не тільки ефективність праці робітників організацій, але й прогрес в соціально-економічних системах суспільства.

Особливість студентської молоді як групи населення полягає у високому соціальному ресурсі розвитку культурного людського потенціалу, сукупних здатностей та можливостей трудової взаємодії. Важливо відзначити, що студентська молодь може розглядатись у контексті аналізу різних груп молоді (від 15 до 35 років), вона характеризує різний ступінь отримання прав та обов’язків, відрізняється високим динамізмом розвитку культурного професійного потенціалу.

Студентська молодь має специфіку отримання професійної освіти, працевлаштування, розв’язання житлових проблем, організації сімейної життєдіяльності, відпочинку. Включення молоді в системи активної життєдіяльності становить складний процес. З одного боку, тут відображаються процеси освітньої дії суспільства на молоді, створення освітньої форми культурного капіталу молоді в результаті первинної соціалізації. З іншого боку, це процеси модернізації та оновлення самого суспільства і включення в нього молоді, розвиток самовизначення,

соціальних комунікацій, здатностей соціальної інтеграції молоді. Студентською молоддю вважається молодь, що навчається у вищих навчальних закладах I–IV рівня акредитації. Динаміка випускників навчальних закладів наведена на рис. 1.

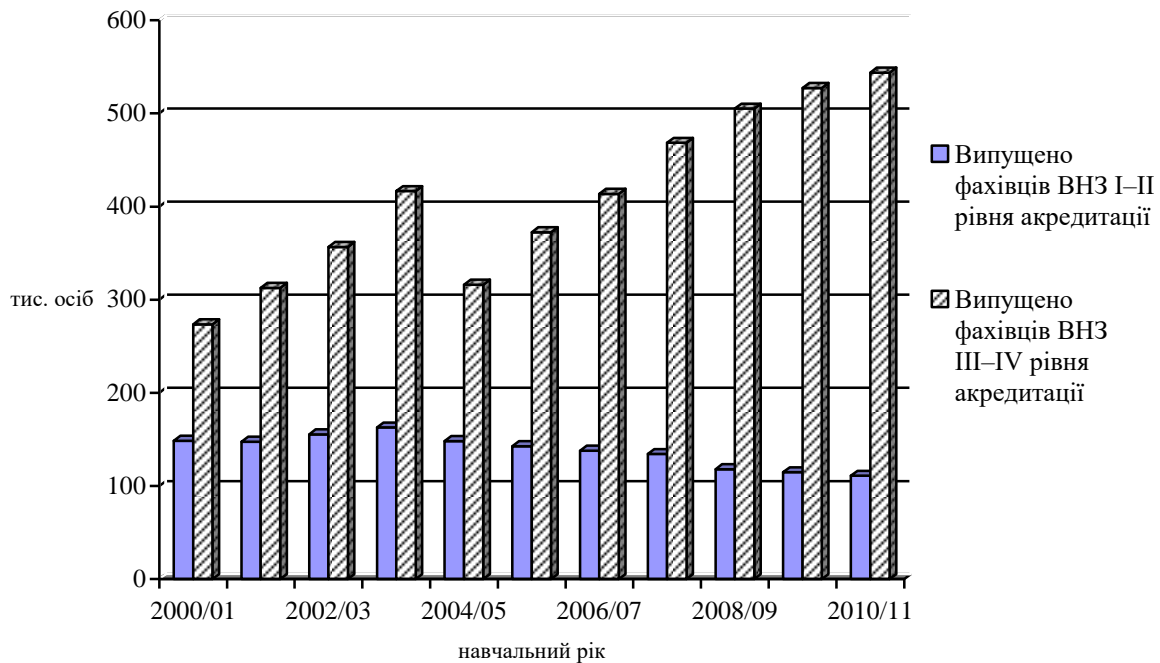

Рис. 1. Випускники вищих навчальних закладів I–IV рівнів акредитації [5]

Згідно зі зазначеними даними, спостерігається тенденція збільшення випускників закладів III–IV рівня акредитації протягом 2000–2011 рр. майже на 99% і зменшення випускників навчальних закладів I–II рівня акредитації на 25,3%, тобто спостерігається підвищення попиту саме на вищу освіту серед студентської молоді.

У щорічній доповіді Президенту України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України “Про становище молоді в Україні (за підсумками 2009 року)” відзначено “підвищення ролі вищої освіти як чинника забезпечення більш високих доходів і стандартів життя. Населення з неповною середньою освітою продовжує мати найнижчий рівень матеріального добробуту, а в результаті економічного підйому після 2000 р. підвищувало його значно повільніше, ніж особи з вищою професійною освітою. Ціннісні орієнтації молоді стосовно того чи іншого професійного фаху формуються під впливом суспільства. Не дивлячись на труднощі, що виникають після закінчення вищих навчальних закладів, простежується стійка тенденція щодо зростання кількості випускників ВНЗ та зменшення кількості випускників професійно-технічних навчальних закладів” [9]. Ця закономірність зображена на рис. 2.

Таким чином, з огляду на вищенаведені дані, в суспільстві зростає кількість високоосвіченої молоді, здатної до саморозвитку та

самовдосконалення. Загальні риси формування культурного капіталу студентської молоді розглянемо через аналіз загальних концепцій економічної соціології. Ці риси є класичними на основі дослідження взаємодії суспільного життя та освітнього розвитку культурного потенціалу студентства. Е. Дюркгейм, М. Вебер, Т. Парсонс досліджували соціальні функції освіти та виявили загальні та специфічні риси прояву соціокультурних наслідків цього потенціалу.

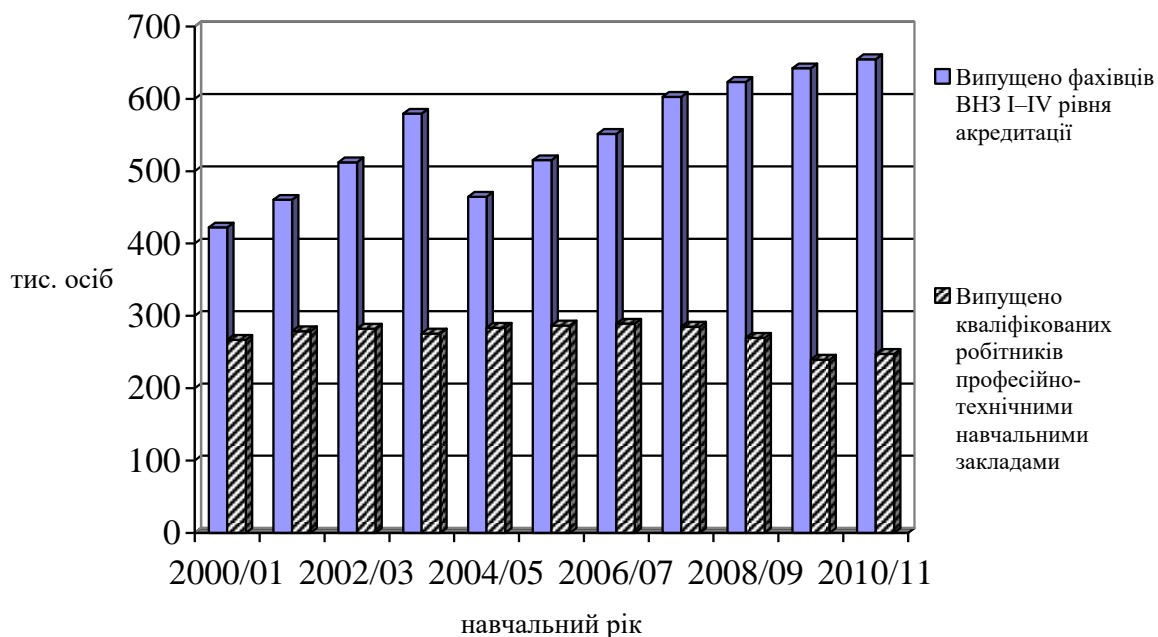

Рис. 2. Випускники ВНЗ I–IV рівнів акредитації та професійно-технічних закладів [12]

Е. Дюркгейм констатує, що неможливо чітко розмежувати економічний та соціальний прояв капіталу, як не можливо чітко розмежувати формування соціального капіталу різних соціальних груп населення. Соціально-економічні процеси мають загальні та відмінні риси відносно різних груп населення [6, с. 62–64]. Отже, Е. Дюркгейм виявив загальну рису формування культурного потенціалу населення в цілому і студентської молоді зокрема. Він довів, що загальна риса пов'язана з проявом соціальних процесів передачі культурних цінностей пануючої культури суспільства. Молодь і населення в цілому задіяні в загальні соціальні процеси розвитку суспільної культури.

Пізніше Т. Парсонс розвиває цей підхід і пропонує розглядати освіту як універсальний інститут культурної соціалізації в сучасному суспільстві [11, с. 87]. Освітня система конструє структуру соціальної дії. Вона формує “культурні елементи як складові системи дії” [10, с. 423]. Це припущення дало змогу розробити загальні принципи дослідження навчальних закладів як універсальної соціальної системи формування культурного потенціалу різних верств населення, подані Т. Парсонсом у книзі “Система сучасних суспільств” [13].

Підтвердження цієї позиції знаходимо і в працях інших дослідників. М. Вебер констатує, що будь-яка економічна дія є проявом культурних переваг соціальних груп і являє собою загальну форму соціальної дії, яка має специфіку прояву відносно тієї або іншої соціальної сукупності акторів [15].

Розглянемо спільні та відмінні риси соціального прояву процесів формування культурного капіталу студентської молоді. Звернемося до класика французької соціології П. Бурдьє. Соціолог обґрунтовує необхідність самостійного соціологічного розгляду формування культурного людського капіталу. Він розглядає культурний капітал через зміни соціологічних індикаторів у формі мовної та культурної компетенції людини, компонента знань чи соціально значущих ідей, які легітимують статуси і владу. Саме ці індикатори показують формування культурного капіталу і демонструють підтриманий у суспільстві соціальний порядок, існуючу в суспільстві ієрархію [2]. П. Бурдьє доводить, що успіх молоді людини в отриманні освіти і професійному зростанні визначається тією мірою, якою він розділяє панівну культуру суспільства. Кожна верства має загальні та специфічні риси формування культурного капіталу [3, с. 35].

Таким чином, соціологічний прояв формування культурного капіталу розглядається автором в контексті соціальних процесів досягнення акторами привілейованого професійного положення в певній соціально-економічній системі. Заслугує на увагу методологічний підхід П. Бурдьє, згідно з яким автор виділяє змістовні компоненти культурного капіталу різних верств населення. Перша підсистема: формування культурного капіталу у вигляді інкорпоративної чи втіленої в людській свідомості культури (у формі довготривалих диспозицій розуму, свідомості та тіла). Друга підсистема: формування культурного капіталу у вигляді об'єктизованої культури (у формі матеріальних культурних товарів – картин, книг, словників, інструментів, машин тощо). Третя підсистема відображена в інституціоналізованій формі, що втілена в нормах, правилах, принципах, стилях поведінки. Тут об'єктивно відображається належність соціальної групи до різних верств населення (характеризується формальними документами: дипломами, сертифікатами, почесними званнями, відзнаками) [4].

Розвиваючи різні підходи, важливо зауважити, що інкорпорована форма формування культурного капіталу є основною. Вона характеризується сукупністю стійких диспозицій і реально впроваджених трудових здатностей, які потенційно має власник культурного капіталу [14].

Інші об'єктивні форми культурного капіталу виявляються другорядними в сучасних умовах. Вони виявляються не в соціальному ракурсі, а в матеріально-економічному. Таким чином, зміст формування культурного капіталу акторів виявляється в процесах якісного та кількісного зростання його структурних змістових компонентів. Загальні риси формування культурного капіталу різних верств населення такі:

аналогічність процесів зростання інкорпорованого культурного капіталу (знань, вмінь, навичок, якими потенційно володіють й економічно використовують ті чи інші соціальні групи суспільства); схожість процесів удосконалення культурного капіталу (культурний прояв символічної форми культурного капіталу: картини, книги, словники, інструменти, станки, машини, обладнання); аналогічність оновлення інституціоналізованого культурного капіталу (оновлення норм, правил, принципів поведінки окремих груп і соціальних співтовариств у цілому).

Проте формування культурного капіталу студентської молоді має і певну специфіку. Перша специфічна риса визначається на основі концепцій соціальної політики молоді, тобто формування культурного капіталу студентської молоді виявляється як нестійкий процес, що динамічно змінюється. Це пов'язано з тим, що студентська молодь не має життєвого досвіду, певних соціальних критеріїв поведінки та стилю життя, що створює умови для асоціальної поведінки (входження в кримінальні молодіжні групи, вживання наркотиків, алкоголю, безцільне проведення часу).

Інша особливість формування культурного капіталу студентської молоді пов'язана з тим, що формування культурного капіталу здійснюється переважно в потенційній формі. У межах освітньої системи здійснюється розвиток знань, вмінь, моральності, формування соціально значущих цінностей. Збільшується розрив процесів освітнього виробництва культурного людського потенціалу та його наступної трудової капіталізації. Тому можна констатувати, що студентська молодь в основному зайнята в системі освітньої праці; безпосередня трудова діяльність її обмежена і не може реалізовувати капіталізацію культурного потенціалу повною мірою. Студентська молодь – це верства населення, яка безпосередньо знаходиться в системі створення (виробництва) освітньої потенційної форми культурного капіталу. Так Г. Беккер доводить, що важливою особливістю студентства є його перебування в системі безпосереднього виробництва людського капіталу, тобто фактором розвитку людського капіталу є сама кількість та якість освітньої діяльності акторів. Тому можна констатувати, що освітня діяльність студентської молоді є важливим індикатором соціальної оцінки формування культурного освітнього капіталу. Г. Беккер вказує на те, що розмір майбутніх соціально-економічних вигід (у тому числі заробітної плати) має пряму залежність від тривалості та якості освіти окремих соціальних груп [1]. Тобто друга особливість формування культурного капіталу студентської молоді як соціального процесу полягає в тому, що цей процес здійснюється в потенційній формі, яка характеризує загальний склад засвоєних індивідами знань, вмінь, навичок.

Третя особливість пов'язана з тим, що формування культурного капіталу та його реалізація на ринку праці здійснюється при системній підтримці та комплексному контролі держави. Саме держава через механізми державної підтримки забезпечує умови освітньої діяльності

студентської молоді та контроль за реалізацією освітнього культурного капіталу через ринок праці.

Однією з вторинних особливостей формування культурного капіталу студентської молоді є істотний вплив засобів масової інформації та комунікації (телебачення та Інтернет).

Висновки. За результатами проведеного дослідження виявлено, що молодь являє собою найбільш динамічну, сприйнятливую до освітнього та виховного накопичення культурного потенціалу верству населення. Проблеми освітнього розвитку і життєвого самовизначення молоді характеризують не тільки динаміку трансформації соціальних явищ, але є характеристикою рефлексій соціально-економічних трансформацій в суспільстві, можливостей та умов первинної (освітньої) та вторинної (трудової) соціалізації, повноцінного самовизначення молоді в системі суспільної життєдіяльності. Зміст процесу формування культурного капіталу студентської молоді ми пов'язуємо з процесом кількісного та якісного його оновлення та вдосконалення. Формування культурного капіталу починається з процесів інвестування в людину. Потім конвертуються гроші та доходи, трансформується не тільки стиль соціальної дії, але й соціальний статус соціальних груп. При цьому кількісна компонента культурного капіталу пов'язана з величиною працездатного населення, носіями того чи іншого рівня культурного капіталу. Якісна компонента формування культурного капіталу визначається зростанням та оновленням культурних характеристик носія культурного капіталу: знань, вмінь, навичок, цінностей, моральності, норм, принципів, мотивації, сформованих індивідами в процесі соціалізації, які визначають їх соціальний статус та професійну компетентність.

Список використаної літератури

1. Becker G. Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education / Gary Becker. – Original edition. – Chicago : University of Chicago Press, 1975. – P. 246.
2. Bourdieu P. Reproduction in Education: Society and Culture / P. Bourdieu, J. Passeron. – London : Sage, 1977. – 254 p.
3. Бурдьє П. Социология политики / Пьер Бурдьє ; [пер. с фр. ; сост., общ. ред. и предисл. Н.А. Шматко]. – М. : Socio-Logos, 1993. – 336 с.
4. Bourdieu P. Forms of Capital / P. Bourdieu // John G. Richardson (ed.), Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education. – N. Y. : Greenwood Press, 1986. – P. 60–62.
5. Вищі навчальні заклади [Електронний ресурс] / Держ. ком. стат. України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
6. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда. Метод социологии / Э. Дюркгейм ; [под общ. ред. А.Б. Гофмана]. – М. : Прогрес, 1991. – С. 62–64.
7. Зарицки Т. Культурный капитал и доступность высшего образования (по результатам сравнительного исследования студентов московских а варшавских вузов / Томаш Зарицки // Вестник общественного мнения. Данные. Анализ. Дискуссии. НАН Украины, 2006. – 355 с.

8. Молодь та молодіжна політика в Україні: соціально-демографічні аспекти : монографія / [С. Аксьонова та ін. ; за ред. Е.М. Лібанової] ; Ін-т демографії та соц. дослідж. ім. М.В. Птухи НАН України [та ін.]. – К. : [б. в.], 2010. – 247 с.

9. Молодь за здоровий спосіб життя: щоріч. доп. Президенту України, Верхов. Раді України, Каб. Міністрів України про становище молоді в Україні (за підсумками 2009 р.) / М-во України у справах сім'ї, молоді та спорту ; Держ. Ін-т розв. сім'ї та молоді ; [редкол.: Н.Ф. Романова та ін.]. – К. : Основа, 2010. – 156 с.

10. О структуре социального действия / Т. Парсонс ; [ред. В.Ф. Чеснокова, С.А. Белановский]. – М. : Академический Проект, 2000. – 879 с.

11. Парсонс Т. О социальных системах / Т. Парсонс ; [под ред. В.Ф. Чесноковой, С.А. Белановского]. – М. : Академический проспект, 2002. – С. 87.

12. Професійно-технічні навчальні заклади [Електронний ресурс] / Держ. ком. стат. України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

13. Парсонс Т. Система современных обществ / Т. Парсонс ; [пер. с англ. Л.А. Седова, А.Д. Ковалева ; ред. С. Ковалева]. – М. : Аспект Пресс, 1998. – 270 с.

14. Чередниченко Г.А. Личные планы выпускников средней школы: по материалам социол. опроса / Г.А. Чередниченко // Социологические исследования. – 2005. – № 7. – С. 114–117.

15. Weber M. Economy and Society: An Outline of Interpretative Sociology / M. Weber. – Berkeley : University of California Press, 1978. – P. 85–86.

Шапошникова И.В. Социологические исследования формирования культурного капитала студенческой молодежи

В статье освещаются результаты проведенного социологического исследования основ формирования культурного капитала студенческой молодежи. Очерчена современная динамика украинской студенческой молодежи. Проанализированы общие черты формирования культурного капитала. Исследована качественная и количественная компонента культурного капитала студенческой молодежи.

Ключевые слова: молодежь, студенты, культурный капитал, формирование.

Shagjshnykova I. Sociological Research of Forming of Cultural Capital of Student Young People

The author of the article lights up the results of sociological research of forming of cultural capital of student young people. The modern dynamics of the Ukrainian student young people is outlined. The general lines of forming of cultural capital are analysed. The high-quality is investigational and quantitative component of cultural capital of student young people.

Key words: young people, students, cultural capital formation.

Надійшла в редакцію 15 жовтня 2011 року